

ICOMOS HÍRADÓ

a Magyar Nemzeti Bizottság közleményei

19. évfolyam - 1.szám

2011. február hó

A TARTALOMBÓL

Magyar világörökségi helyszínekkel kapcsolatos megőrzési állapotjelentések

**HU ISSN 2062-4964
HU ISSN 2062-4972**

Az ICOMOS Híradó nyomtatott és online verziója is rendelkezik ISSN számmal

Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához

**A 2011-es jótékonysági bál nyertese:
a szemerjai Serestéj udvarház**

**Pusztuló nagypolgári villák
Nyugat-Dunántúlon**

**Emlékezzünk rá, hogy...
Rejtett évfordulóink**

ICOMOS

a Magyar Nemzeti Bizottság közleményei

1. évfolyam, 1. szám

1993. július hó

Tisztelt tagtársunk, kedves olvasónk!

Az ICOMOS nemzetközi titkársága minden évben jelentést kér a nemzeti bizottságoktól. Az ehhez összeállított kérdőív egyik pontja mindig felteszi a kérdést: van-e a nemzeti bizottságnak hírlevele, közlönye?

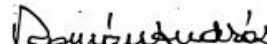
Mi erre mindig nemleges választ adtunk, holott évek óta rendszeres körlevelekkel tájékoztatjuk tagjainkat a műemlékvédelem hazai és nemzetközi eseményeiről, azokról a legfontosabb tudnivalókról, amiről mi is értesülünk. Miért ne lehetne ezeket az értesítéseket hírlevél formájában közreadni? - tettük fel néhányan a kérdést magunknak s' adtunk rá igenlő választ.

Igy aztán mostantól kezdve a szükséges tudnivalókat ebben a formában hozzuk tagjaink tudomására. Kis hírlevelünknek nincs rendszeres megjelenési ideje, akkor adjuk közre, amikor meg tudjuk tölteni anyaggal és amikor jut időnk arra, hogy megszerkesztjük azt. Lapunknak természetesen nincs hivatásos szerkesztője, szerkesztőségi gépirónője, nem tördeli hozzáférő személy, hanem mindent társadalmi munkában csinálunk, úgy ahogy azt eddig is tettük. Hányszor jelenik meg egy évben? Majd meglátjuk. Az eddigi értesítések számából ítélve egy egész naptári évben úgy kb. tízszer.

Arra is lehetőséget kívánunk biztosítani, hogy a tagjaink által fontosnak tartott tudnivalókat közöljük. Ha van ilyen, hozzák tudomásunkra, közreadjuk.

Kérem, fogadják kis lapunkat szeretettel, forgassák érdeklődéssel. Talán hozzájárul ahhoz, hogy lépést tarthassanak a műemlékvédelem hazai és nemzetközi eseményeivel. Egyben tekintsék újabb szolgáltatásnak tagdíjuk egyik ellenértékéeként.

Szívélyes üdvözléssel:

Dr. Román András
elnök

Idén egy híján huszadik évfolyamába lép a Híradó. Az 1993 júliusában megjelent első száma óta nagyon változott az élet, az írógépet és a postást felváltotta a számítógép, a levelezés, kapcsolattartás és információhoz jutás elengedhetetlen eszköze. A technikai változások azonban nem változtattak azon hogy a Híradó, eredeti célkitűzéseihhez híven, a hazai és a nemzetközi műemlékvédelem eseményeinek, híreinek értékes hírforrása kívánjon maradni, és azt megossza tagtársainkkal. Az ICOMOS Híradó nyomtatott változata mellett, - (melynek megjelentetése, anyagi források miatt, egyre nagyobb gondokba ütközik) - lépést tartva a kor követelményeivel, az ICOMOS Híradó 2010-től honlapunkon keresztül már on-line is elérhető, 2011-től pedig a párizsi ICOMOS Központ nyitott archívumában bárki részére hozzáférhetővé és olvashatóvá válik.

Ezúton tesszük közzé hogy az ICOMOS Híradó, mint időszaki kiadvány, mindkét kiadásváltozata részére rendelkezik nemzetközi azonosítószámmal, a Magyar ISSN Nemzeti Központ, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága kérvényezésére, az alábbi nemzetközi azonosítószámokat állapította meg:

ICOMOS Híradó nyomtatott változat: HU ISSN 2062-4964

ICOMOS Híradó online változat: HU ISSN 2062-4972

Keller Annamária
Irodaigazgató, az ICOMOS Híradó szerkesztője

Mester: Id. Storno Ferenc
(Kismarton 1821-
Sopron 1907)

Készült: 1876

Anyag,
technika: papír, tus, akvarell

Méret: 48 x 61 cm

Leírás: A templom külső
oldalán befalazott
római sírkőtöredék
és a két középkori
apáti sírkőtöredék
színezett rajzát
tartalmazó
összeállítás. Az
1876-ban kiadott,
pannonhalmi
díszalbum
nyomatainak
előkészítésére
szolgált.

Lővei Pál 2009-ben

nyújtotta be a Magyar Tudományos Akadémiához **„POSUIT HOC MONUMENTUM PRO AETERNA MEMORIA” – Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához** című értekezését.

Az értekezés nyilvános vitán történő megvédésre 2010. szeptember 15-én került sor az MTA Székházának Nagytermében, és a jelölt, a doktori eljárásnak a sikeres védést követő lezárásaként, 2010 decemberében elnyerte az akadémia doktora címet, amihez ezúton is gratulálunk!

A kéziratos disszertáció az MTA Könyvtárban hozzáférhető, és egy példánya leadásra kerül a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal könyvtárába is – ahol a doktori értekezés tárgyában megjelent publikációk listája is megtalálható. A doktori eljáráshoz írott tézisek szövegét itt adjuk közre:

I.

Az alábbiak egy teljes egészében még el nem készült *corpus*, a még Radocsay Dénes által elkezdett „A középkori Magyarország síremlékeinek katalógusa”, bevezető fejezeteit alkotják. Latin nyelvű főcíme valójában idézet, Zongor Vilmos csanádi püspök (+1658) elpusztult, és bár a vizsgált korszaknál későbbi, mégis találónak érzett, pozsonyi sírkőfeliratából: ... *Posuit hoc monumentum poson. Capitulum pro aeterna memoria.*

A kiindulópont – már csak Radocsay katalogizálási kezdeményéből, a jelenlegi kutatás művészettörténeti egyetemi szeminárium munkákra és szakdolgozatra visszavezethető eredetéből, a szerző tanultságából adódóan is – művészettörténeti: a cél a Kárpát-medence középkori síremlékeinek művészettörténeti indíttatású összegyűjtése. Az emléktárgy természetéből is adódik azonban, hogy számos olyan, az anyagi kultúra körébe tartozó sírjel (és ezek összefüggéseinek) vizsgálata is beletartozik, amelyek sem mai felfogásunk szerint, sem pedig állításuk korának fogalmai szerint nem sorolhatók a művészeti alkotások körébe. Az alig megmunkált, durva felületű, a természet szabálytalan alakját őrző temetői sírkövek, az egyszerű ácsolt fakeresztek vagy ezeknek ritka írásos említései a mai tudományterületi felosztás szerint nyilvánvalóan sokkal inkább a régészet és a néprajz vizsgálati körébe tartoznak, mintsem a művészettörténetébe. Azonban az egész anyag – egy-egy darabja vagy csoportja akár a „magas művészet”, akár a „néprajz” vagy a régészet kutatási témája legyen is eredendően – a végső soron mégis egybe tartozik: összetartja a vizsgált kor állításuk mögött meghúzódó, alapvetően egységes ideológiája, az életről és halálról vallott vallásos elképzelések koherenciája.

A katalógusba felvett tárgyak – gyűjtőnévként a síremlék szót használom, még ha ezen a kifejezésen, szűkebb értelemben, szokás a csupán egyetlen kődarab alkotta emlékeknel bonyolultabb felépítésű, a magyarországi emléktárgyakban csak kis százalékkal képviselt alkotásokat érteni – merítési köre tehát jóval szélesebb, mint az egy szorosan vett művészettörténeti vizsgálatból következne. Emiatt a katalógus bevezetőjének szánt dolgozat által felvetett kérdések, a bemutatott problémák is túlmutatnak esetenként a művészettörténet formai és stílári vizsgálatain, jelentéstani

elemzésein — az egész emlékanyagból adódó kérdésekre a válaszok a formát vizsgáló tipológia és a jelentés szempontjából alapvető vallás jóval általánosabb, de mindig a történetiség meghatározta fogalmi köreiben kereshetők csak. A rendkívül szerteágazó problémakör következtében azonban a bevezető fejezetek szerepe nem lehet más, mint néhány olyan szempont felvetése, amely majdan segíthet a jegyzék használóinak a helységnevek abc-rendjében sorakozó, mintegy másfél ezernyi emlék, illetve katalógustétel dzsungelében való tájékozódás során. Szándékaim szerint hozzájárulhatnak az ezen az emlékanyagon belüli összefüggések legalább egy részének felismeréséhez/felismertetéséhez, nem utolsósorban pedig az emlékeknek „külső”, közép- vagy akár összeurópai — akár jóval korábbi, akár újkori, esetenként még máig is ható — kapcsolatrendszere feltárásához, az analógiák, hasonlóságok, különbözőségek jelzéséhez. Csak a jelzéséhez azonban: a számba jövő európai emlékanyag olyan óriási, a szakirodalom olyan sokrétű, hogy minden egyes fejezet témájában benne van akár egy-egy önálló monográfia lehetősége is. Ezek létrejöttét a katalógus megjelentetése jelentősen előremozdíthatja majd, és nem is csupán a művészettörténet területén: a középkori temetkezések régészeti fogható jellegzetességeinek elemzése például, vagy az epigráfiai, továbbá a heraldikai kapcsolódási pontok részletes feltárása ugyancsak elvárható célkitűzés, de nyilván felhasználhatók lehetnek a sírkövek ábrázolásai a tárgyi kultúra elemzésére vagy éppen a középkori fegyverzet fejlődésének illusztrálására is.

Egy ilyesfajta katalógus összeállítása csak kronológiai és földrajzi lehatárolásban nyerhet értelmet. Az időrendi korlátok meghatározása nem volt túl bonyolult feladat: a magyar honfoglalást megelőző korszak emlékei egyértelműen elkülöníthetők — valójában a pannóniai római uralom megszűntétől a magyar államalapításig, a kereszténység felvételéig terjedő jó félezednyi, az ilyesfajta emlékek tekintetében „üres” korszak választja el a római és a középkori síremlékművészetet egymástól. Felső időhatárként az 1541/43-as „végpont” ugyancsak jól magyarázható. Már a gyűjtőmunkát elkezdő Radocsay Dénes is 1541-es felső időhatárral számolt, ugyanakkor ezt az évet mint korszakhatárt az akadémiai művészettörténeti kézikönyv sorozatának szerkesztői, kronológiai beosztásának meghatározói általánosságban is fontos fordulópontnak tekintették. A síremlék-faragás szempontjából nem politikatörténeti eseményként, a magyarországi török uralom kezdeteként jöhet számításba, hanem az ebből az eseménysorból, Buda és az ország középső része törökök általi megszállásából következő speciális síremlék-művészeti cezúra okán. Az egész ország 14–16. századi, késő középkori síremlék-faragását jellemző módon és mértékben meghatározó bányaközpont, a vörös márványt szolgáltató Gerecse-vidék és az ezt az anyagot (és más helyi kitermelésű, de szélesebb körben elterjesztett kőanyagokat, így a Buda környéki márgát) nagy mennyiségben felhasználó kőfaragóműhelyeknek helyet adó Buda, valamint Esztergom elfoglalása lényegében egy csapásra véget vetett a középkori műhelygyakorlatnak és különleges mérvű „centralizációnak”. A katalógusba felvett, legkésőbbi évszámú alkotás Statileo János erdélyi püspöknek (†1542) még a korábbi évek művészetével rokon, gyulafehérvári sírköve — a főpap ráadásul a korábbi korszak két jelentős síremlékének, Beriszló Péter veszprémi püspök emlékének, valamint Hunyadi János kormányzó János király megbízásából állíttatott új gyulafehérvári szarkofágjának is készíttetője volt.

Az már csak a korábban kiadott Radocsay-korpuszok alapján is magától értetődő volt, hogy a katalógus készítése során alapvetően a történeti Magyarország egészével kell foglalkozni. Problémát csupán a déli határ kijelölése okozott. Ebben a Radocsay-féle gyűjtés nem adott támpontot. A középkori magyar királyság délnyugaton Horvátországgal volt határos, és magába foglalta Szlavóniát, valamint az attól keletre, a Szávától délre elterülő, változó területű és változó elnevezésű bánágokat. Művészettörténeti megfontolásból a középkorban időnként magyar fennhatóság alá került Észak-Szerbia és Bosznia emlékeit, például a bogumilok sírmezőinek faragványait nem volt célszerű feldolgozni, mivel a magyarországi emlékanyaggal semmilyen művészeti összefüggést nem mutatnak (katalogizálásukra ráadásul az egykori jugoszláv tudományosság nagy figyelmet is fordított). Dél-Szlavónia kisszámú emléke sem utal magyarországi kapcsolatokra, és a dalmáciai és a középkori Horvátország területére eső emlékek is eltérő jellegűeknek tűntek, többnyire közvetlen észak-olasz és velencei kapcsolatokról árulkodnak. A gazdag zágrábi anyag részben jól megfoghatóan magyarországi igazodást mutató emlékei, valamint Csázma (Čazma, Horvátország) és Lepoglava (Horvátország) Kálmán herceghez (†1241), illetve Corvin Jánoshoz (†1504) kapcsolódó — és ezáltal ugyancsak az ország központi területei felé mutató — síremlékei miatt azonban indokoltnak látszott a feldolgozás határát teljes hosszában a Száva mentén meghúznunk, sőt a Zágrábhoz történelmileg erősen kötődő, tőle nem messze, de a folyótól délre fekvő Samobor esetében még ez alól is akad kivétel. Így végül a magyar királyság síremlékeit gyűjtjük össze, a középkori Szlavónia déli fele és a bánágok emlékei kivételével.

II.

Az értekezés szempontjából a középkori Magyarország síremlékeinek készülő, a terepmunkát tekintve szinte 100%-ban, a szakirodalmi és forrásbázis feltárását tekintve talán 90%-ban, az egyes tételek megírásának vonatkozásában kb. 80%-ban már el is készült katalógusa (a helyszíni és szakirodalmi gyűjtőmunkában 1984-ig részt vett Varga Livia, a katalógus elkészült részeinek összeállítása már kizárólag az én munkám) adottságként fogható fel, olyan alapnak, amelynek több szempontú továbbgondolása maga az értekezés. Az értekezésnek a síremlékek, felirataikkal, ábráikkal, a rájuk vonatkozó írásos, rajzi, fényképes és szakirodalmi adatokkal együtt, a forrásbázisát alkotják – a gyűjtés maga nem része az értekezésnek, ezért az nem is tartalmaz katalógustételekből álló függelék.

Az értekezés egyik központi fejezete bemutatja azt a folyamatot, ahogy az ókeresztény időktől kezdve a templomi, ezen belül a halotti liturgia, a bűnbocsánat elnyerése érdekében kifejtett közösségi erőfeszítések változó formája elvezetett az egyre általánosabb síremlékállításhoz. Ez a folyamat együtt járt a sírfeliratok elterjedésével – ezek részletes elemzése, a használt nyelv, kezdő- és végformulák, az általános és a személyes vonások bemutatása egyben bepillantást enged a különböző társadalmi rétegek és csoportok gondolkodásmódjába: *Sírfelirat és keltezés; A sírfeliratok kezdő és záró formulái; Név, cím, státusz, foglalkozás; Utalások az elhalálozás körülményeire; A humanizmus jelentkezése*. A cél természetesen elsősorban a magyarországi megfogalmazások, kifejezések, szóhasználat feltárása, de kitekintéssel a nemzetközi kapcsolatokra. A liturgia és a vallási elképzelések újabb keletű kutatási „divatjának”, az emlékezet kultúrtörténeti–művészettörténeti kutatásának eredményeit ismertetve olyan, eddig a magyarországi síremlékek szempontjából nem vizsgált témák feldolgozására került az értekezésben sor, mint „az emlékezet elítélése”, az egyházi intézmények alapítóinak emlékezete.

Sem a művészettörténeti, sem a régészeti szakirodalom nem vállalkozott eddig a templom körüli temetők megjelenési képének, valamint alkotóelemeinek részletes, az európai párhuzamok segítségét is igénybe vevő bemutatására – nem a temetkezési rend, a föld alatti sírok régészet által vizsgált jellegzetességeiről van itt szó, hanem a temető és környezete építészeti és kisépítészeti elemeiről, a sírjelekről, valamint a temetőn kívüli rokonemlékekről, bűnbánati keresztekről, kálváriákról. Ennek a fejezetnek szerves folytatását jelenti a síremlékek keresztábrázolásainak tematikai és formai rendszerezése, az ábrázolások teológiai háttérének bemutatása, a motívumok évszázados vándorlási irányainak jelzésével.

Az értekezés másik központi fejezetét a templomi temetkezéseknek szenteltem. Nem csak magukkal a síremlékekkel tartottam szükségesnek foglalkozni, hanem – a korábban bemutatott „memoria”-vizsgálatok következtetéseit is alkalmazva – a sírt befogadó intézmény létrehozásával, a temetkezés lehetőségének biztosításával, a sírhely térbeli elhelyezkedésével, a sír és építészeti környezete díszítésével is. Ezek a vizsgálatok alkalmasak a különböző társadalmi csoportok szokásainak, igényeinek, lehetőségeinek elemzésére, az eltérő vagy hasonló jellegzetességek – a középkori élet és kultúra egyes alapvető mozzanatrugóinak – feltárására. Ezzel összefüggésben bemutatásra került a síremlékállítás megbízói háttére, a saját készíttetés vagy az utódok részvétele a sírhely kialakításában – utalva néhány római és újkori párhuzammal arra is, hogy ebből a szempontból lényegében hasonló módon gondolkodtak és cselekedtek Európában az utolsó kétezer év folyamán.

A síremléktípusok tárgyalása alapvetően a magyarországi emléktárgyak adottságai figyelembe vételével történt, a típusokban rendkívül gazdag európai síremlék-művészethez képest a Kárpát-medence területén sokkal nagyobb mértékben elpusztult középkori emlékek maradáka az egykori gazdagságnak halvány visszfényét is alig nyújtja. Az általános vallási összefüggésbe tartozó keresztes sírkőábrákkal szemben a személyes vonatkozások kerültek előtérbe a középkor utolsó századaiban a figurális és a címeres ábrázolások megjelenésével a síremlékeken. Érdekes a váltás kérdése, mind a figurális emlékek esetében – itt a királyi család szerepe alapvető volt a 13. század harmadik évtizedében –, mind pedig a címeres ábráknál, amelyek előbb jelentek meg a külföldi eredetű polgárok körében már a 13. század végén, mint az arisztokrácia tagjainál a 14. század közepén. Ez a családi és a személyi szféra területe, de a cél továbbra is vallási: ezek az ábrázolások is a bűnbocsánat elnyerése, a liturgikus „memoria” fenntartása érdekében készültek. A figurális síremlékek számbavétele során nem lehetett elkerülni az állásfoglalást a portré, a valóságghűség sokat vizsgált kérdésében. Véleményem szerint alapvetően még a 15. század és 16. század eleje vitézi síremlékeit és túlnyomórészt a főpapi figurákat is a korábbi korszakok tipizáló szemléletmódja formálta. Sokkal fontosabb lehetett a páncélok, a fegyverek sajátos vonásainak kiemelése, mint az arcvonások élethű visszaadása. A sok ideálportré közül azonban Szapolyai István nádor (+1499) tumbafedlapja esetében akár még az elhunyt főúrról készült halotti maszk használatának a lehetősége is felvethető, ahogy

Szegedi Lukács püspök (†1510) zágrábi síremlékének feje is őrizheti az elhunyt halotti maszk közvetítette vonásait.

Az utolsó fejezet a síremlékek készítéséhez használt kőanyagokkal foglalkozik, csoportosítva azokat a hatókörzeteik szerint. Az Európa-szerte elterjedt, Magyarországon azonban igen ritka márványok, az időnként külföldre is exportált vörös márvány (geológiaiilag tömött vörös mészkő), a reneszánszsal megjelent és azonnal országos jelentőségűvé vált Buda környéki márga mellett a közepes hatókörű (piackörzetű) Balaton-felvidéki vörös homokkő, valamint a napi járóföld szállítási-hatókörű helyi kőanyagok néhány példája szerepel a feldolgozásban. A vörös márvánnyal kapcsolatban az értekezés kitér a kőanyagok és faragványok távolsági szállításának néhány európai párhuzamára is. Az emlékanyag szinte teljes pusztulása következtében csak érinteni lehetett a bronznak a felhasználását.

A tanulmányhoz gazdag képanyag (1450 fénykép, illetve rajz, köztük számos archív rajz és régi fényképfelvétel) járul – e nélkül valójában értelmetlen és értékelhetetlen lenne az egész munka.

III.

Semmilyen korábbi magyarországi publikációban nem szerepelt eddig a témául választott emlékanyag ilyen gazdagságban (a katalógus egésze természetesen még bővebb lesz majd), és ez vonatkozik a képanyagra is. Az anyagközlés már maga is összehasonlítható alapként hasznosítható a régészeti munkák során, újabb emlékek felszínre bukkanása esetén. Az elszórt ismeretek egybegyűjtése, csoportosítása, értelmezése egyben nem csupán az újonnan előkerülő síremlékek, töredékek, de a temetkezéssel kapcsolatos más jelenségek értelmezésében is sokat segíthet a régészeti kutatások során. A nagyszámú felirat közzététele a magyarországi középkori latin és német nyelvhasználat szempontjából is nyújthat hasznosítható információkat. Reményeim szerint elemzéseim, a felvetett problémák kiváltják majd művészettörténész kollégáim érdeklődését is, és a virágzó európai középkori síremlék-kutatás most legalább korlátozott mértékben közvetíteni gondolt eredményeire is támaszkodva újabb vizsgálatok inspirálói lesznek. Ebből a szempontból még komoly lehetőségeket látok a temetkezés és a templomi épített és díszített környezet összefüggéseinek további, részletesebb vizsgálataiban – az értekezésben szereplő példák részletesebben is elemezhetők lehetnek, és más esetekkel alighanem bővíthető is még a körük. A tudományos eredmények egy speciális területét jelentik a vörös márvánnyal kapcsolatos kutatások. A római-bizánci császári reprezentáció magyarországi pótlására alkalmas, és a kezdetekkor, a 12. század végén, a 13. században ekként is

használt kő anyag-ikonológiai vonatkozásait természetesen a dolgozat is érinti; a feliratokkal, az aranyozott bronz betűkkel való összefüggéseit részletesebben korábbi tanulmányokban dolgoztam fel. Itt csak utalni lehetett a természettudományos anyagvizsgálatok eredményeire, már csak amiatt is, mivel magukat ezeket a vizsgálatokat geológus és geokémikus kollégák végezték. Annyi azonban itt is megemlíteném, hogy a síremlék-korpusz munkálatai során felvetett művészettörténeti kérdések vezettek olyan közös interdiszciplináris vizsgálatokhoz, amelyek során más feladat megoldására kidolgozott módszerek alkalmazásával sikerült elválasztani az addig megkülönböztethetetlennek tartott gercsei és salzburgi „közönséges” vörös márványokat, majd a módszer ismételt alkalmazásával már vizsgálják a kollégák a Bükk vidékének fehéres, sárgás márványszerű anyagait is, újabb művészettörténeti következtetések levonását téve lehetővé – egyben azonban a művészettörténeti kérdések kiváltotta gondolkodással elősegítve a geológia, geokémia „belső” fejlődését is.

Jótekonysági bál a balsorsú műemlékek javára 2011. február 5.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal idén 10. alkalommal rendezte meg jótekonysági bálját, melynek teljes bevétele hagyományosan egy pusztuló műemléki érték helyreállításának támogatását szolgálja. Az idei öt esélyes jelölt a diósi Szent Gellért-kápolna, az Érd-ófalui Szent Mihály-templom, a mádi Rákóczi-Aspremont-kúria, a szemerjai Serestěj-ház és a tököli római katolikus templom volt, közülük a báli résztvevők több mint a fele a szemerjai Serestěj udvarházra adta le szavazatát.

A báli bevételből a homlokzat díszítőfestésének feltárására és konzerválására kerülhet sor.

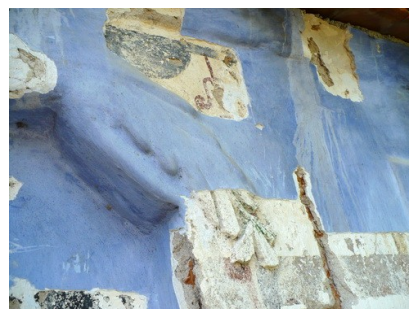
A Serestěj-házat az alábbi sorokkal ajánlották tulajdonosai a bálózók figyelmébe:

Az elmúlt évek kúria-felújításai nagyon sok meglepetést hoztak, kiderült, hogy a XVIII. században a háromszéki udvarházak homlokzata és a telkekre vezető díszes kőkapuk

is festve voltak. A bikfalvi értékvédő program keretén belül több udvarház és kapu kutatása, és az előkerült festések feltárása és restaurálása indult el 2008-ban.

A szemerjai - Sepsiszentgyörgy nyugati részéhez csatolt középkori eredetű falu - Serestěj-ház falkutatása is a bikfalvi példák alapján történt meg, de ilyen gazdag eredményre a szakértők sem számítottak! Az épület az egyik legrégebbi háza a környéknek, mely az elmúlt évtizedekben megjárta a kúriák jellegzetes sorsát: sokáig az utcai szobában biciklijavító műhely működött, a hátsó oromfal pedig a gondozatlanság miatt ledőlt.

Két éve egy helyi fiatal építész vette meg a házat – szerelemből – és az engedélyek birtokában megkezdte felújítását. 2010 tavaszán került sor a falkutatásra, mely a vártnál is színesebb eredményt hozott. A sarkokon a szőlővenyige kormával színezett, sötétszürke festékekkel készült armírozás, az ablakok körül füles ablakkeretek imitálták az építészeti tagozatokat, a legizgalmasabb rész azonban az ablakok közötti mezőben és a stukkódíszes oromfalon került elő.

A két homlokzati ablak közötti kutatásában késő-renaisszánsz virágos ornamentikára emlékeztető, szintén venyige-szürkével festett virágfüzér jelenik meg, melyekből két oldalon egy-egy szilvaforma bojt csüng alá. Az oromfalnak a kutatóablakok alapján megismerhető kifestése igazi csemege! Megjelenik rajta vörössel az 1794-es évszám, a stukkódíszes falfülkék felett pedig építészeti tagozatok és virágmotívumok tobzódnak. A legszebb a fülkék között megjelenő, szintén a renaisszánsz formavilágát idéző, többszínű - szürke és vörös - díszes tulipánmotívum.

Ennyit ismerhettünk meg eddig a kutatóablakokból. Ha sikerülne a homlokzat kifestését szakszerűen feltárni és konzerválni, azzal nemcsak az épület fényét emelnénk, hanem egy eddig szinte teljesen ismeretlen emlékcsoportról, az érzékeny, és nagyon gyorsan pusztuló XVIII. századi külső díszítőfestésekről alkotott ismereteinket is gazdagíthatnánk.

Az épület felújítása most éppen a feltárás költségei miatt - bruttó hétszázezer forint - szünetel.

Bízunk benne, hogy a jótekonysági bál segíthet abban, hogy ennek a bájos kis háznak sorsa valóban jobbra fordulhat!

Magyar világörökségi helyszínekkel kapcsolatos megőrzési állapotjelentések

A Magyar Köztársaság 2011. január 28-án két magyar világörökségi helyszínről - „Tokaji történelmi borvidék kultúrtáj” és „Budapest – a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrassy út” - nyújtott be megőrzési állapotjelentést az UNESCO Világörökség Központnak.

A Magyar Köztársaság képviselőjében a Nemzeti Erőforrás Minisztere – a Világörökség Bizottság 2009-i évi, sevillai ülészakán hozott döntéseinek eleget téve – a párizsi Magyar UNESCO Képviselő útján 2011. január 28-án benyújtotta az UNESCO Világörökség Központnak két megőrzési állapotjelentést a „Tokaji történelmi borvidék kultúrtáj” és a „Budapest - a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrassy út” világörökségi helyszínekről. A jelentéstételt a Világörökség Bizottság Tokaj-Hegyalja esetében a világörökségi helyszín védőzónájában tervezett szerencsi szalmatüzelésű miatt kérte, míg Budapest esetében szintén egy, a védőzónában kialakult, a világörökségi értékeket is veszélyeztető helyzet, az ún. régi pesti zsidónegyedben (Belső-Erzsébetvárosban) történő épületbontások és új építések okán.

A jelentések reagálnak a Világörökség Bizottság 2009. évi, sevillai ülészakán hozott döntéseire. Annak egyes pontjaira vonatkozóan ismertetik a 2009. januárja (a mostanit megelőző állapotjelentések benyújtása) óta bekövetkezett változásokat, a helyzet alakulását. Mindkét helyszín esetében rögzítik, hogy az akkori állapothoz képest azok kiemelkedő egyetemes értékét is érintő további állapotromlás nem következett be. A világörökségi helyszínekről szóló megőrzési állapotjelentések kötelező elemeként a jelentések tájékoztatást adnak továbbá a két világörökségi helyszínnel kapcsolatos egyéb aktuális megőrzési kérdésekről is.

A budapesti helyszín esetében a budai alsó rakpartnak a Margit híd budai hídfő környezetében megvalósult támfal átépítésről, valamint a világörökségi területet is érintő egyes fejlesztési szándékokról, azok várható hatásairól, az érzékelhető trendek és tendenciák jelentkezéséről és az azokra adható válasz lehetőségeiről is beszámol. Ezzel összefüggésben többszörösen is utal a megalkotás folyamatában lévő világörökségi törvényre, mint e tekintetben is kiemelkedően fontos eszköz majdani szerepére.

A tokaj-hegyaljai helyszín esetében a jelentés nagymértékben támaszkodik a helyszínen 2010. szeptember 20-24-e között lezajlott UNESCO-ICOMOS misszió megállapításaira, ajánlásaira, mind a szalmatüzelésű erőművel, mind pedig a helyszín általános megőrzési állapotával kapcsolatos kérdésekben.

A jelentések - szintén kötelező tartalmi előírásnak eleget téve - a Világörökség Egyezmény „Működési Irányelvei” (Operational Guidelines) 172. bekezdésének megfelelően tájékoztatást adnak azokról a különböző előkészületi szinten lévő változtatási szándékokról – nagyobb léptékű felújításról, átalakításról, és/vagy új építkezésekről –, amelyek a világörökségi területeken és azok közelében hatással lehetnek a helyszín kiemelkedő egyetemes értékeire.

Az UNESCO Világörökség Központnak benyújtott eredeti, angol nyelvű jelentések és magyar fordításaik letölthetők a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság honlapjáról, vagy közvetlenül:

http://www.vilagorokseg.hu/portal/download/budapest_soc-report_2011_english.pdf
http://www.vilagorokseg.hu/portal/download/budapest_soc_report_2011_magyar.pdf

http://www.vilagorokseg.hu/portal/download/tokaj_soc-report_2011_english.pdf
http://www.vilagorokseg.hu/portal/download/tokaj_soc_report_2011_magyar.pdf

Pusztuló nagypolgári villák Nyugat-Dunántúlon

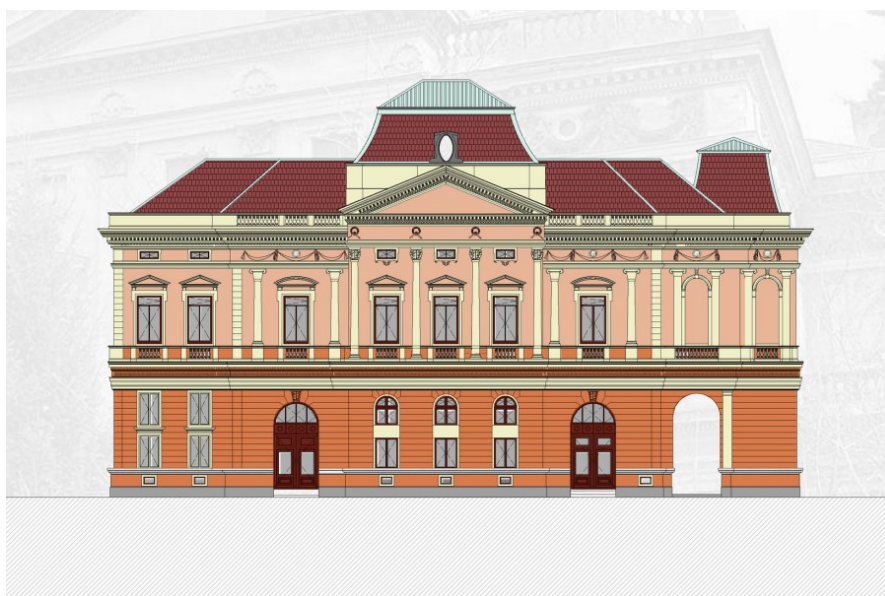
A 19. század utolsó harmadában a leggazdagabb győri és soproni vállalkozók, sikeres nagykereskedők szinte egy időben fogtak városi villájuk megépítéséhez. Az épületeket nagy költséggel, soha nem látott pompával emelték. Az egykori villák ma is állnak, viszontagságos sorsuk azonban aggodalomra ad okot.

A soproni nagypolgári villák közül az elsőt Russ (Ruß) János bornagykereskedő építtette. A villa pompás parkja a Lackner Kristóf polgármester által emelt külső várfalon keresztül egészen a Rák patakig terjedt. Előbb a telek várfalon belüli, Rákóczi Ferenc utca szakasza épült be (Rákóczi Ferenc utca 3. sz., Handler József, 1855). A kétemeletes város bérház udvarát aztán déli irányban 1879-ben Handler Nándor soproni építész új, palotaszárnyal zárta le. Az elegáns új épület nyugati oldalához 1893-ban Ludwig Schöne bécsi építész, a bécsi késő historizmus jelentős képviselőjének tervei alapján új szárnyat toldottak. Ekkor a teljes palota belső kialakítását újjáépítették: a belsőben a legjobb korabeli mesterek: szobrászok, festő- és iparművészek dolgoztak. A reprezentatív helyiségek nehéz, kazettás fa álmennyezetet kaptak, a hálószobák mennyezetét festményekkel díszítették. Az ajtók figurális keretezése mellett nem feledkezhetünk meg a márvány kandallók igényes kialakításáról sem.

A Russ villa gazdag képző- és iparművészeti alkotásainak számbavétele, a műtárgyak keletkezésének tisztázása és művészettörténeti értékelése máig nem történt meg. Az összkép egységes belsőépítészeti, képző- és iparművészeti elképzelésről árulkodik. A belsőben található alkotások, egészalakos mennyezetképek, a famennyezet kazettáinak festményei és a zeneművészek portréinak harmóniája ugyancsak egy bizonyos művész vagy művészi kör közreműködését sejteti. Az épület az akkori európai építészet legmagasabb színvonalát tükrözte.

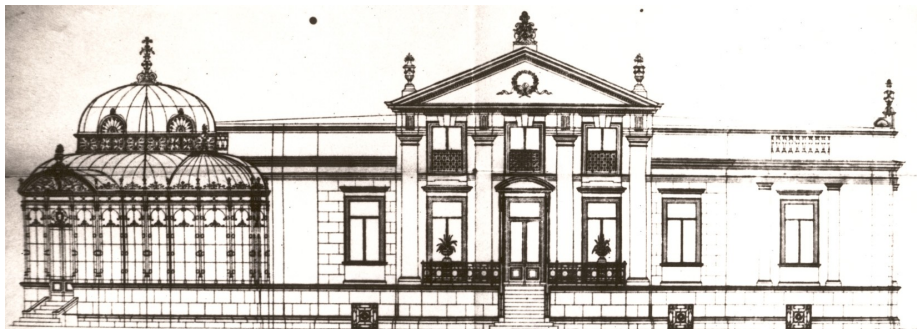
A Russ villába 1945 után zeneiskola költözött, majd 2000 után, az új városi zeneiskola felépültével üressé vált.

Helyreállítására és új rendeltetéssel történő felhasználására 2008–2009 között dr. Fiala István és munkatársai példaszerű gondossággal engedélyezési tervet készített.

A tervek nem kerültek kivitelezésre: az épületet többször kirabolták: a betolakodók vandál pusztítást végeztek. A villa ma az elhagyatottság és pusztulás képét mutatja.

A 19. század vége felé kiépülő Deák tér nyugati sarkán Lenck Emil soproni nagykereskedő építtette magának szabadonálló, pompás villaépületet. A gazdag kereskedőcsalád 1890. július 29-én kapta kézhez Sopron Városi Tanács Építési Bizottságának határozatát, mely szerint Hofer Ottó bécsi építész tervei alapján a parkban álló földszintes villaépület felépíthető.

Hofer Ottó (1847–1901) a bécsi és stuttgarti műszaki egyetemen tanult építészetet, majd az 1870-es évek végén

az ugyancsak soproni származású Carl Hasenauer irodájában vállalt munkát. Hasenauer éppen ezeitől Gottfried Semperrel a bécsi "császári fórum" – ma Mária Terézia tér – kiépítésén munkálkodott. Hofer Ludwig Förster Emil nevű fiával a Neue Hofburg építését vezette. Jelentős bécsi munkái mellett gyakran jutott tervezési megbízáshoz Sopronban is: épületeinek engedélyezési terveit (Lenck kriptája, Várkerület, Lenck-ház, stb.) a Soproni Levéltár őrzi.

A századforduló táján a gazdagon kialakított Deák téri villa-épület szép parkjával együtt a Lenck család csődtömegébe került, majd 1912-ben a reprezentatív épületet Sopron Város Régészeti Társulata szerezte meg. A megüresedett villaépület termeiben helyezték el az akkor egyesített helytörténeti múzeumok anyagát. Az épületen ezidőtájt kisebb átalakításokat hajtottak végre, egészében azonban megtartotta eredeti elrendezését és megjelenése sem változott. A második világháború során a múzeum súlyos károkat szenvedett, ezeket 1945–1946-ban, az akkori szerény anyagi lehetőségek keretei között, alacsony technikai színvonalon orvosolták. A homlokzat helyreállítását pénzügyi fedezet híján csak részben kiviteleztek. Utoljára Fekete Szilárd készített gondos tervet a villa helyreállítására: a helyreállításra azonban soha nem került sor. A szép, acél-szerkezetű télikertet 2005-ben „ideiglenesen” lebontották, elemei raktárba kerültek. Az egykori Lenck villa ma ugyancsak a pusztulás képét mutatja.

A Kossuth Lajos utca 10. sz. Indóház út 8. számú késő historizáló, neo-barokk stílusú villát ugyancsak Hofer Ottó tervezte. Az építtető itt a gazdag Flandorffer család volt. A villa a második világháborúban bombatalálatot kapott, később csupán északi szakaszát állították helyre, karakteres megjelenésű, sarokerkélyes déli szárnyát lebontották.

Az István bíró utca 2. számú ház földszintes, magastetős, ívesen lekerekített saroképülete 1920-ban, a

győri „külső-belváros” határán épült: a ház máig a Torna utca hatásos záróeleme. Az engedélyezési tervek szerint a ház építtetője Hasenröhrl Ferenc téglagyáros, tervezője pedig Boór Gusztáv (1882–1934) volt. Az épület engedélyezési terveit a Soproni Levéltárban őrzik. A ház „konzervatív” szellemében, az első, első világháború utáni idők szecessziós és historizáló elemeket vegyítő „pluralista” stílusában épült. A belső terek kialakítása is igényes volt. Sajátos volt az előcsarnok és a sarokszoba terének gazdag építészeti kialakítása, ezekből szerencsés módon minden részlet megmaradt. Az egymásba nyíló, nagy belmagasságú termek sorát kettős ajtók sora kötötte össze. Megmaradt az előcsarnok két

díszes ólomüveg ablaka is. Az épületet a második világháború után államosították és óvodának használták. Ez időben számos kisebb-nagyobb átalakítást végeztek, szerencsés módon ezek az épület jellegzetes hangulatán alig valamit változtattak. A ház 1990 után helyi műemléki védelmet kapott. A ház sokáig üresen állt, majd a város eladta. Új tulajdonosa késedelem nélkül nekifogott a tartószerkezetileg életveszélyessé vált ház állékonyosságának biztosításának. A tervezett műemléki helyreállítása éppen csak elkezdődött: ekkor a házat az önkormányzat bírósági úton visszaperelte: ma üresen áll, hasznosítás nélkül a végső pusztulás vár rá.

Győrben az egykori Schlichter villa épületei a 19. sz. végén, nagyjából az egykori Frigyes laktanya együttesével egyidőben épültek. Hlatky-Schlichter Lajos – sikeres helyi építőmester – pompás villáját saját telkén, saját használatára építette; az emeletes villaépület kivitelezésére 1893-ban kapott építési engedélyt. A villaépület együttese 1894-ben készült el. A telek adottságai már építése idején is kiválóak voltak: az együttes ugyanis az akkor kiépülő félben lévő Nádorváros északi részén, annak „kapujában”, közvetlenül a Bécs–Budapesti vasútvonal mellett, a Vasút sortól délre épült fel.

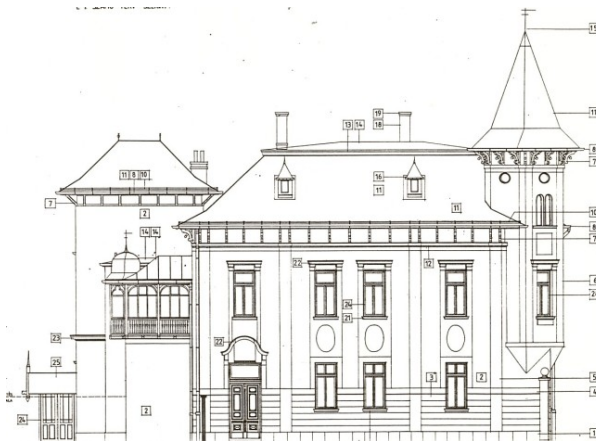
Az épület belső kialakítása ugyancsak igényes volt. Az emeleti szalon mennyezetét kiváló magyar művész, Bánffay Pauly Erik 1898-ban gyönyörű mennyezetképekkel díszítette. A festő Berlinben született, ott, majd később Münchenben tanult, 1892 óta működött Budapesten. Országos hírét kiemelkedő színvonalú díszítőfestészetének köszönhetette. Jelentős középületek, templomok belső

dekorációja mellett ő alkotta meg a millenniumi történeti épületcsoport (un. városligeti „Vajdahunyad vára”) teljes belső dekorációját

A házat a Hlatky-Schlichter család 1939-ig lakta, majd bérbe adták az akkori Postai Takarékpénztárnak, az épület ezután zálogház céljait szolgálta. 1948-ban államosították és a benne működő zálogházat a Bizományi Áruház Vállalat kapta meg üzemeltetésre. 1965-ban területén, a tömb nagyobb részének igénybevételével távolsági pályaudvar épült. Ekkor a tömbbelsőben álló házakat lebontották: csupán a tömböt keretező épületek maradtak fenn.

A Schlichter villát az önkormányzattól az 1990-es évek végéig a budapesti székhelyű Bizományi Vállalat (BÁV) bérelte. Az épület karbantartásának kötelessége a Győri Ingatlankezelő Vállalatra – IKV –, majd annak jogutódjára, az INSZOL Győri Önkormányzati Ingatlanközvetítő és Szolgáltató Rt.-re hárult. A zálogház jellegű használata különösebben nem ártott a háznak, bár az emeleti mennyezetfestményt a villamosvezeték szerelése során, majd a Dexion–Salgó állvány felépítésekor sok helyen megvették. A becses műemléképület jelenleg is a győri önkormányzati tulajdona.

Az épület revitalizálására 1988 óta több tervsorozat is készült, ezek megvalósítására azonban soha nem sikerült pénzt és közreműködőt szerezni.

Az épületegyüttes házai a 2000-es évek eleje óta használaton kívül, üresen állnak: állapotuk láthatóan gyorsan romlik. A tulajdonos önkormányzat az elmúlt évtizedben nem talált új rendeltetést az épületeknek és az elvárható legcsekélyebb állagmegóvást sem végezte el. Ennek is köszönhető, hogy 2005 tavaszán a Schlichter-villa a Frigyes-laktanyával együtt megkapta az ICOMOS (Műemlékek és Műemléki Együttesek Nemzetközi Tanácsa) Magyar Nemzeti Bizottságának „Citromdíját”. Az épületek városépítészeti-építészeti értékéről és jelenlegi, aggodalomra alkalmat adó, rossz állapotáról az ICOMOS által kiadott, világszerte ismert és olvasott kiadvány műemléki tanulmányban számoltam be. A könyvben az emeletes villa és a földszintes, oromfalas házak képét is közölték. (G. Winkler: ICOMOS Hungary's "Historic Preservation Lemon Awards". = Heritage at Risk. ICOMOS World Report 2006/2007 on Monuments and Sites in Danger. E. Reinhold Verlag 2007. 77–80. o. ISBN 978-3-937940-47-2.) Újabban tervek készültek a ház részleges bontásáról: a tornyos sarokházat hatalmas bevásárlóközpont falai közé szorítanák: a jellegzetes, oromfalas melléképületeit lebontanák. Az épületegyüttes látszólagos rossz állapota ellenére a Velencei Karta elveinek betartásával teljes terjedelmében hitelesen rekonstruálható. Megtartását és gondos helyreállítását városépítészeti és művészi értékei indokolják. Úgy tűnik azonban, hogy mindehhez Sopronban és Győrben is hiányzik az őszinte akarat – és természetesen a megfelelő befektető is.

Winkler Gábor

Ágostházi László DLA:

EMLÉKEZZÜNK RÁ, HOGY. . .

Március

- március 6. **140 éve** (1871) született *Bálint Zoltán*, Lechner-követő építész, aki Jámbor Lajossal nagyon sok középület (pl. Debrecen: Megyeháza), bérházat, magánpalotát alkotott
- március 14. **130 éve** (1881) kezdték el építeni *Esztergomban a Prímási-palotát* Lippert József tervei szerint
- március 22. **200 éve** (1811) halt meg *Hild János* építész, városrendező, a Szépítő Bizottmány vezetője nagyon sok köz- és lakóépület tervezője

Április

- április 10. **160 éve** (1851) született *Györgyi (Giergl) Géza* építész, festőművész, aki fiatal korában Ybl Miklós munkatársaként részt vett a Várbazár, az Opera, majd, Hauszmann Alajos helyetteseként, a Királyi Palota munkálataiban
- április 11. **110 éve** (1901) született *Árkay Bertalan*, akinek egyik korai alkotása a városmajori római katolikus templom
- április 14. **215 éve** (1796) halt meg Budán *Hamon János Mihály*, Hamon Kristóf fia, céhmester, a Batthyány-téri templom és plébánia építője
- április 25. **125 éve** (1886) született *Györgyi Dénes*, egykor a Fiatalok csoport tagja, később újbarokk alkotások (pl.: Keszthely: Balaton Múzeum) alkotója, az Iparművészeti Főiskola tanára, majd igazgatója

ICOMOS Híradó, a Magyar Nemzeti Bizottság közleményei

Szerkesztőség: H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Levélcím: H-1535 Budapest, Pf. 721.
Telefon/fax: +36/1/212-76-15
E-mail: secretariat@icomos.hu
Honlap: www.icomos.hu
Kiadja az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága
Felelős kiadó: Dr. Nagy Gergely
Szerkesztő: Keller Annamária
HU ISSN 2062-4964 (Nyomtatott)
HU ISSN 2062-4972 (Online)

Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság tagságával járó előnyök:

- informáltság a műemlékvédelem hazai és nemzetközi híreiről, eseményeiről, pályázatairól, ösztöndíjairól, stb. az ICOMOS elektronikus körlevelek, az ICOMOS honlap (www.icomos.hu), az ICOMOS Híradó és az ICOMOS News/Nouvelles ICOMOS révén
- ingyenes belépésre jogosító tagsági kártya a világ legtöbb múzeumába, műemlékébe, romterületére
- az UNESCO/ICOMOS Dokumentációs Központjának szabad használata

Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság pártoló Jogi tagja:
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal